

ОСВІТА, НАУКА І КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ

Збірник наукових праць

Т. 13

**Присвячено 90-річчю
Кам'янецької доби УНР**

**Кам'янець-Подільський
2009**

УДК 371+001+008(477.43) (082)

ББК 74.03(4Укр-4ХМЕ)+71

О-⁷²

Голова редакційної колегії:

доктор історичних наук, почесний професор К-ПНУ

імені Івана Огієнка,

академік НАН України, Герой України

П.Т. Тронько

Відповідальний редактор:

кандидат історичних наук, професор, ректор

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОМ. Завальнюк

Редакційна колегія:

доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов, доктор історичних наук, професор В.П. Газін, доктор історичних наук, професор О.П. Григоренко, доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук, доктор історичних наук, професор В.С. Степанков, доктор історичних наук, професор ОА. Копилов, доктор історичних наук, професор В.В. Нечитайло, кандидат історичних наук, професор І.В. Рибак, кандидат історичних наук, професор А.Г. Філінюк, кандидат історичних наук, доцент ВО. Савчук (заступник відповідального редактора), кандидат історичних наук, доцент П.Я. Слободянюк (заступник відповідального редактора), кандидат історичних наук, доцент А.Ф. Суровий, кандидат історичних наук, доцент С.В. Трубочанінов (заступник відповідального редактора), кандидат історичних наук, доцент О.М. Федьков, кандидат історичних наук, доцент О.Б. Комарницький (відповідальний секретар)

Рекомендовано до друку Вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Протокол №7 від 25 червня 2009 р.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор О.І. Добржанський (м. Чернівці)

доктор історичних наук, професор СІ. Дровозюк (м. Вінниця)

*Президією ВАК України (Постанова №2-05/1 від 19 січня 2006р.)
збірник зареєстровано як наукове фахове видання з
історії України, археології, етнології, історіографії та джерелознавства.*

Адреса редакційної колегії:

32301, м.Кам'янець-Подільський, вул.Татарська, 14,
історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, кафедра історії України

ISBN 978-966-2187-14-4

ВШАНУВАННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ПОДІЛЛІ У 1917-1920 рр.

8 статті висвітлюється питання про різні форми вшанування Тараса Шевченка на Поділлі в роки Української революції (1917-1920 рр.)

Ключові слова: Тарас Шевченко, преса, українські діячі, Поділля, маніфестація, "Просвіта".

Національне відродження 1917-1920 рр. в Україні активізувало питання духовних лідерів, яскравих поетів української ідеї, патріотизму, подвижництва, самопожертви і неухильного сумління народу. До таких постатей належав, чи не в першу чергу, Тарас Шевченко, захист українських інтересів яким знайшов найтепліші відзиви у мільйонів українців.

У працях дослідників української революції у розрізі Подільського регіону в тій чи іншій мірі зазначено і про вшанування Т.Шевченка у 1917-1920 рр. Йдеться про праці О.М.Завальнюка¹, В.А.Нестеренка², О.Б.Комарницького³, В.С.Лозового⁴, Ю.В.Телячого⁵ та інших дослідників.

Метою нашої статті є з'ясування кола заходів на відзначення роковин Т.Шевченка у 1917-1920 рр., учасників урочистостей, демонстрації ними національних атрибутів і приналежності до української нації, яка виборювала собі майбутнє.

Як свідчать дані, у 1917 р., коли по всій Україні, майже у всіх населених пунктах Поділля, набрав розмаху національно-визвольний рух, відбулися різні заходи на честь Великого Кобзаря, організаторами яких виступали переважно "Просвіти". Саме вони ініціювали маніфестації, на яких звучало ім'я Шевченка. Таке дійство просвітяни організували, зокрема, у містечку Смотрич Кам'янецького повіту. 9 березня сюди прибуло 16 тисяч смотричан та жителів сусідніх сіл. Відслуживши панахиду по Шевченку, представники національних сил виступили із промовами про Кобзаря, його значення для революції. Після цього колони з національними українськими прапорами, портретами улюбленого поета та співом національного гімну "Ще не вмерла Україна" і Шевченкового "Заповіту" рушили до місцевої школи і "Просвіти". Тут відбувся мітинг. Промовці розповідали про важке становище України, закликаючи селянство об'єднуватися⁶.

9 травня 1917 р. подібний захід відбувся у Дунаївцях. У містечку Оришин Кам'янецького повіту у маніфестації на честь Т.Шевченка взяла участь

велика кількість просвітян і простих мешканців. Перед початком відслужили панахиду по Кобзареві; представники селянства та інтелігенції виступили із промовами про його роль у національному житті українців. Після цього учасники маніфестації з національними прапорами, портретами Шевченка, хором рушили до місцевої школи і "Просвіти", виконували разом гімн "Ще не вмерла Україна" і "Заповіт". Тут просвітяни організували мітинг⁹. А 22 травня 1917 р. "Просвіта" надіслала два листи за підписами голови Романовського і радників Руденка, Огородника та Масляка до вищого крайового органу, де висловлювала цілковиту підтримку його політиці, закликала оголосити акт національно-територіальної автономії, призначити до Тимчасового уряду міністра у справах України і проводити широку українізацію частин російського війська⁴.

Шевченківські маніфестації на Поділлі не були поодинокими у 1917 р. Вони набирали розмаху і були відлунням національного пробудження, каталізатором якого виступало ім'я і духовні настанови Великого Кобзаря. Активно створювались товариства Шевченка, які мали на меті організувати театральні вистави, купівлю книг, збирання бібліотек. Одне із них, яке очолив священик Крюк, заснували в с.Капустанах Брацлавського повіту. До нього увійшли 160 свідомих українців, переважно старших селян. Вони передплатили низку патріотичних газет, у т.ч. "Вільну Україну", "Нову Раду", "Народну волю", "Подільську волю"⁵.

На повітових зборах у Літині вчителі обговорювали проблеми народної школи, наголосили на значенні українізації навчального процесу, створили шкільну раду й влаштували концерт пам'яті Т.Шевченка. Особливо вдалим видалися читання полум'яних творів поета. Кожен із продекларованих його віршів сприймався бурхливими оплесками, вигуками про автономію і федерацію. Віддати шану українському поетові від імені свого народу прийшли і поляки. Вони пригадали заклик "забути невеселе минуле і в спільній праці добиватися кращої долі". Закінчилося народне свято виконанням гімну "Ще не вмерла Україна"¹⁰. У Голованівську 13 серпня 1917 р. поставлену просвітянами виставу "Назар Стодола", разом з представниками титульної нації, прийшли переглянути росіяни, поляки та євреї. Проте, після закінчення вистави, коли національний хор заспівав гімн і всі піднялися, "інтелігенція майже виключно з великоросів та поляків весь час сиділа...". Тому цілком справедливим став вияв невдоволення місцевих селян, які заявили, що "наші культуртрегери ще й досі не спромоглися додуматись: де вони живуть і з кого хліб їдять!... Адже здається, щопора-б..."¹¹.

Нерідко траплялись факти зневаги до українських символів з боку окремих діячів. Як засвідчив один із жителів містечка Бершаді, "капіталісти, землевласники..., хоч і зуть себе, крізь зуби, "українцями", але коли приходить щось помогти, чи навіть добре слово сказати, то вони відносяться до цього вороже... До відродження українського народу, його культури та інших духовних потреб в Бершаді ставилися часто вороже... Коли співали гімн "Ще не вмерла Україна" та "Заповіт", було багато таких, що не піднімалися і сиділи в шапках. І все це робилося з іронією і насмішкою... "что нам какіе-то Українці"¹². Подібне мало місце у Лучинцях, Ялтушкові, Сниткові, Озаринцях, Яришеві за участі представників місцевої влади¹³. Таке ставлення негативно позначалося на національних настроях українського населення. Так, житель містечка Дунаївці С.Риндик із занепокоєнням повідомляв: "Часті розмови про нездібність "Просвіти" та невартість українізації. Це ж пропагують і отці церковні. На вічах "Просвіта" приймає вигляд зібрання буржуїв, де Т.Г.Шевченко показується як люцифер"¹⁴.

Після прийняття III Універсалу на Поділлі відбулися заходи на честь Української Народної Республіки. Один із них провели 14 листопада 1917 р. у містечку Погребище. При оприлюдненні акту "старі люди плакали". Маніфестація пройшла через все містечко, її учасники несли в руках національні прапори і портрети "батька нашого Тараса Шевченка"¹⁵. На честь Великого Кобзаря називали вулиці міст. Наприклад, у Кам'янці-Подільському у березні 1918 р. в міській думі меншовик Саркісов запропонував "для увічнення пам'яті великого українського поета перейменувати Романівський проспект у проспект імені Тараса Шевченка, Олександрівське міське училище - в Шевченківське, а всі Романівські навчальні стипендії - в Шевченківські". Цю пропозицію було одногосно схвалено. Так у Кам'янці за часів Центральної Ради з'явилася вулиця Шевченка"¹⁶.

22 жовтня 1918 р. у Кам'янці відбулося свято з нагоди відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Урочисті збори відбулися у приміщенні цього ж закладу, де промовці "з'ясовували велике значіння нового університету для українського народу". Після кожної промови виконувався національний гімн і "Заповіт"¹⁷.

Не випадково київська газета "Відродження" відмітила, що всі учасники святкового дійства 22 жовтня у Кам'янці-Подільському сприймали новий університет не лише як "огнище наукового знання та наукову лабораторію загальнолюдської наукової думки", а й як "заставу національного відродження"¹⁸.

Кобзареве слово високо звучало у Богополі 10 грудня 1918 р. під час похорону знаного кооператора О.Федорченка. Священик Стопкевич розпочав свою промову Шевченковими "Як умру, то поховайте мене на могилі...", хор заспівав "Заповіт"¹⁹.

Нового змісту набули дні пам'яті Т.Г.Шевченка в добу Директорії УНР. До Кам'янця-Подільського, як державного і політичного центру країни, прибули свіжі сили літераторів, просвітян. Це - С.Русова, Н.Григорієв (Григорієв Наш), Л.Огарицька-Черняхівська, М.Тодованець, В.Самійленко, В.Кондор-Вілінська, В.Січинський, В.Розвадовський, В.Свідзинський, М.Трінченко, А.Шумлянський, А.Животко та інші. Така потужна інтелектуальна сила зініціювала і успішно провела в місті над Смотричем святкування 105-х роковин від дня народження Т.Шевченка. Тоді місцева преса подала чимало публікацій про життя і творчість уславленого Кобзаря²⁰.

11 березня 1919 р. газета "Українська ставка" майже весь номер присвятила постаті Шевченка. "Україна святкує свої великі дні - роковини Тараса Шевченка. Серед огнів і бур, оточена темною хмарою старих і нових ворогів, розірвана на часті, роз'єднана ворогами, Соборна Україна все-таки не втратить з очей тієї цілі, яку вказав українському народові геній Шевченка, і вона наближається до неї"²¹. Кобзаря ставлять у приклад наступним поколінням. Часопис "Наш шлях" акцентував увагу на великій популярності творів Шевченка. "...Не буде ніякого прибільшення, - йшлося тут, - як скажімо, що друкарні не встигали випускати книжок, та швидко вони розходилися, не вважаючи на те, що ціни книжки швидко зростають, в залежності од загальної дорожнечі, до нечуваної перше ціни. "Кобзар" Т.Г.Шевченка в повному і скороченому виді..."²².

У шевченківські дні 1919 р. всі навчальні заклади Кам'янця-Подільського не працювали. В університеті відбулося урочисте засідання Ради професорів, у якому взяли участь викладачі, працівники різних рангів, представники громадськості міста, студенти-українці. їм запропонували наукові доповіді про життя і діяльність Кобзаря. В молодіжному середовищі поширили газетні матеріали про українського поета-апостола Т.Шевченка, написані М.Грушевським, який у той час проживав у Кам'янці-Подільському - "Шевченківське слово", письменника і педагога С.Черкасенка - "Шевченко - пророк революції", П.Клепатського - "Т.Шевченко - апостол любові, братерства і праці", педагога і громадського діяча (згодом студента КПДУУ) А.Животка - "Кобзар"²³.

Що стосується відзначення шевченківських днів у 1920 р., то у Кам'янці-Подільському цю подію відзначали вельми пишно. 9-10 березня у місті

відбулись урочисті заходи, присвячені 106-й річниці від дня народження поета. З самого ранку Кам'янець мав святковий, незвичний для воєнного часу, вигляд. Багато людей у гарному настрої зібралися на майдані біля Олександро-Невської церкви. Сюди прийшли студенти університету, учні міської комерційної школи, гімназії, члени "Просвіти", Союзу українців, інші громадяни. Всюди можна було бачити жовто-блакитні та червоні прапори. Присутні співали "Заповіт", національний гімн "Ще не вмерла Україна". На святкування прийшли вихованці міського українського дитячого садка. Урочистості відвідали й італійські дипломати. Щоправда, як зазначав часопис "Наш шлях", зовсім небагато селян зібралося на майдані. Згодом люди направилися до Казанського собору, де було проведено службу Божу на честь Т.Шевченка. По її закінченні люди з національними прапорами зібралися біля міського державного банку/Учні, просвітяни читали вірші поета, а юнацький національний хор виконав кілька українських класичних вокальних творів. Потім виступили професор В.Біднов, драматург Л.Старицька-Черняхівська, колишній керівник уряду УНР В.Чехівський, який закликав присутніх "віддати всі сили в боротьбі за вільну Україну". Наприкінці оркестр залізничників виконав український національний гімн. Після цього організатори маніфестацій роздавали присутнім подарунки. Потім люди рушили великими групами вулицями. Завершуючи звіт, газета писала: "Бачачи все те, хочеться вірити, що не даром принесено на вітер нашої вітчизни стільки жертв, що недалеко той день, коли і над нашими змученими головами заблещить веселий справжній весняний день"²⁴. Після того частина національно-свідомих діячів зібралася на урочистому засіданні викладачів, працівників і студентів КПДУУ з нагоди святкування 106-х роковин великого Кобзаря. Були заслухані три доповіді: "Еволюція поглядів на Т.Шевченка" (М.А.Плевако), "Текст Шевченка у виданнях його творів" (Л.Т.Білецький) і "Т.Шевченко як маляр" (Є.И.Сіцинський). Наприкінці лютого - на початку березня 1920 р. в подільській періодичній пресі з'явилися вищезгадані доповіді для широкого кола читачів, зокрема музикознавець М.Грінченко проаналізував вплив творчості поета на музику Миколи Лисенка. Цікавими були науково-популярні розвідки викладачів богословського факультету університету В.Біднова та М.Васильківського про релігійні погляди Шевченка та про його бачення проблем українізації православної церкви. Мж доповідями присутні насолоджувалися виступом студентського хору, в репертуарі якого були також твори на слова Т.Шевченка".

28 березня відбулося засідання історикскріологічної секції Наукового Товариства при КПДУУ, яке також було присвячено Т.Шевченкові. З

доповідями виступили приват-доцент Л.Білецький - "До питання про переклад біблії Шевченком", приват доцент Плевако - "Забутий поет", Ф.Голубченко - "До питання про вплив Т.Шевченка на українську поезію", приват-доцент П.Клепатський - "Гайдамаки Шевченка в світлі історії"²⁶.

Ректор КПДУУ професор І.Огієнко, надаючи особливо великого значення творчості Т.Шевченка, його значному внеску в розвиток української мови і літератури, провів велику роботу по складанню "Словника й граматики мови Тараса Шевченка", переважна частина якого була виконана. Праця професора І.Огієнка була необхідною для початку наукового дослідження наукової спадщини Кобзаря²⁷.

У святкуванні шевченківських днів взяв участь педколектив української гімназії. 20 березня 1920 р. у міському театрі відбувся літературно-музичний ранок на честь Великого Кобзаря, підготовлений учнями й педагогічним персоналом двох кам'янецьких гімназій: державної української ім. С.Руданського і гімназії для дорослих при Кам'янець-Подільському державному українському університеті. На святі був присутній професор І.Огієнко та багато інших відомих діячів. З доповіддю виступив викладач Оякимович, який відзначив палку любов Т.Шевченка до України ("Свою Україну любить, любить її во время люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа молит"). Далі було поставлено п'єсу "Назар Стодоля"²⁸.

Отже, ім'я Тараса Шевченка у 1917-1920 рр. було символом народної боротьби за Українську державність. Українці віддавали шану великому поетові, згуртовувались навколо його ідей, що відповідало інтересам молодій нації і її держави.

ПРИМІТКИ:

7. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917-1920 рр. - Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. - 320 с;
2. Нестеренко В.А. Часописи УНР як джерело вивчення Етно-національних процесів на Поділлі в Кам'янецьку добу Директорії УНР (червень-листопад 1919 рр.) // Матеріали XI Подільської іст.-краєзн. конфер. - Кам'янець-Подільський, 2004. - С.254-261; 3. Комарницький О.Б. Ім'я Тараса Шевченка в житті містечок Правобережної України (1917-1920 рр.)//Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. - Кам'янець-Подільський, 2005. - С.84-88; 4. Лозовий В., Нестеренко В. "Просвіта" на Поділлі в добу Національно-визвольних змагань (1917-1920) // Просвітницький рух на Поділлі 1906-1923 рр. - Кам'янець-Подільський, 1996. - С.28-38; 5. Тельчий Ю.В. Центральна Рада та українське шкільництво (березень 1917 - квітень 1918 рр.)// Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць. Т.1. - Кам'янець-Подільський, 1998. - С. 110-119; 6. Комарницький О.Б. Зазначена праця. - С.85-86; 7. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Зазначена праця. - С.63; 8. Цен-

0 _ > ^ ^ 30 <<^S<_9

wr
f

тральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВО України). - Ф.1115. - Оп.1. - Спр.50. - Арк.19; 9. Гандзюк В.О. Газета "Народна воля" про національно-патріотичні настрої подолян у 1917 році // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць - Т.8. - Кам'янець-Подільський, 2006. - 052; 10. Там само. - С.53; 77. Комарницький О.Б. Просвітницько-освітній рух у містечках Подільської губернії в 1917-1918 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць - Т.4. - Кам'янець-Подільський, 2004. - С.69-70; 12. Комарницький О.Б. Зазначена праця. - С.87; 13. ЦДАВО України. - Ф.1115. - Оп.1. - Спр.44. - Арк.20-21; 14. Комарницький О.Б. Зазначена праця. - С.87; 75. Мацько В. Т.Г. Шевченко і Подільська "Просвіта" // Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття: 36. наукових праць за матеріалами всеукраїнського симпозиуму (19-20 травня 2000 року). - Кам'янець-Подільський, 2000. - С.264; 16. Нестеренко В. Кам'янець і Шевченко: 1914-1920 роки // Подолянин. - Кам'янець-Подільський. - 2003. - 7 березня; 77. Копилов А.О., Завальнюк ОМ. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917-1921 рр.) // Український історичний журнал. - 1999. - №4. - С.5; 18. Завальнюк ОМ. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного Українського університету: історичний аспект (1918-1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць - Т.11: Матеріали сьомого круглого столу "Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю утворення Кам'янець-Подільського національного університету". - Кам'янець-Подільський, 2008. - С.10; 19. Завальнюк ОМ., Комарницький О.Б. Зазначена праця. - С.90; 20. Нестеренко В. Зазначена праця; 21. Українська ставка. - Вінниця, 1919. - 11 березня; 22. Наш шлях. - Кам'янець, 1919. - 4 грудня; 23. Завальнюк ОМ. Зазначена праця - С.6; 24. Мельник ЕМ. Ім'я Тараса Шевченка в українській школі (1917-1920) // Етнічна історія народів Європи: 36. наукових праць. - Випуск 17. - К., 2004. - С.49; 25. Завальнюк ОМ. Зазначена праця. - С.Ю; 26. Університетське життя // Наш Шлях. - 1920. - 28 березня; 27. Наукова розробка творів Т.Шевченка // Наш Шлях. - 1920. - 9 березня; 28. Мельник ЕМ. Кам'янець-Подільська українська державна гімназія ім. С.Руданського (1918-1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наукових праць - Т.9. - Кам'янець-Подільський, 2007. - С.224.

Резюме

В статті розглядається питання про різні форми почитання Тараса Шевченка на Подолі в роки Української революції (1917-1920 рр.).

Ключові слова: Тарас Шевченко, преса, українські діячі, Подольє, маніфестація, "Просвіта".

Одержано 26 червня 2009 р.

ЗМІСТ

ОСВІТА ТА ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

<i>Баюк М.І.</i> Участь громадських організацій, об'єднань, інтелігенції Поділля в культурно-освітніх перетвореннях 1917-1920 рр.....	3
<i>Телячий Ю.В.</i> Фонди Державного архіву Хмельницької області як джерело дослідження культуротворчої діяльності інтелігенції в роки української революції (1917-1920).....	20
<i>Машталір А.І.</i> Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917-1920 рр.....	25
<i>Мельник Е.М.</i> Кам'янець-Подільська середня технічна школа за Гетьманщини (травень-грудень 1918 р.).....	32
<i>Адамський В.Р.</i> Інститут політичного комісара в структурі Кам'янець- Подільського державного українського університету.....	41
<i>Гудима В.В.</i> Курси з підготовки волосних інструкторів-інформаторів при Кам'янець-Подільському університеті (1919 р.).....	56
<i>Завальнюк О.М.</i> Формування і діяльність Наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919-1920 рр.).....	62

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ПОДІЛЛЯ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

<i>Опря Б.О.</i> Жіноча духовна освіта на Поділлі у другій половині XIX - на початку XX ст.....	73
<i>Завадська І.М.</i> Поширення сільськогосподарських знань на Поділлі (1900-1914 рр.).....	78
<i>Баженов Л.В., Кучеров Г.Г.</i> Основні етапи діяльності подільських "Просвіт" у 1906-1923 рр.....	83
<i>Стецюк В.В.</i> Проскурівський підвідділ Російського імператорського воєнно-історичного товариства (1911-1914 рр.).....	92
<i>Коваль В. В.</i> ІУчителство початкових шкіл Поділля: підготовка, освітній рівень, соціально-економічне становище, професійна і політична діяльність (1900-1914 рр.).....	100
<i>Нестеренко В.А.</i> Діяльність курсів українознавства на Поділлі та Південно-Східній Волині у 1920-ті рр.....	117